

GUMANITAR UNIVERSITETLAR TALABALARINING HUQUQIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Jaxongir Akramov Djumanazarovich,

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
"Xalqaro munosabatlar" kafedrasida dosenti v.b., s.f.f.d.

Annotatsiya: Maqolada tadqiqotchi turli xarakterdagi materiallar asosida gumanitar oliy ta'lim muassasalari talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish konseptual asoslarini tahlil etishga harakat qiladi.

Kalit so'zlar: huquqiy madaniyat, huquqiy ong, oliy ta'lim jarayoni, Gumanitar universitetlar talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish konsepsiyasi.

Gumanitar oliy o'quv yurtlari talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish konsepsiyasi haqidagi tasavvurimizni taqdim etar ekanmiz, biz nafaqat pedagogika metodologiyasiga, balki huquqshunoslik, psixologiya va evogomologiyaning konseptual asoslariga ham murojaat qilishni maqsadga muvofiq deb bilamiz. Bu madaniy, aksiologik, shaxsiyatga yo'naltirilgan va evogomologik yondashuvlarga asoslangan murakkab integrativ tizimdir.

Konseptual qonuniyatlar umumiy, kasbiy va huquqiy madaniyatning shakllanishini aks ettiradi. Prinsiplar haqiqatda ishlaydigan aloqalar va munosabatlarda ifodalanadi, qonuniyatlarda mujassamlanadi [1:6].

Gumanitar universitetlar talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish konsepsiyasi mutaxassis standarti, asosiy kompetensiyalari, modeli va dasturi bilan ifodalanadi. Konsepsiyamizning amalga oshirilishi gumanitar oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarida huquqiy madaniyat va huquqiy ongni munosib darajada shakllantirishini ta'minlashga qaratilgan.

Konsepsiyaning metodologik asosini insonparvarlik paradigmasi tashkil etadi, u to'liqlik va izchillik tamoyillariga asoslanadi. Huquqiy madaniyat bir qator o'zaro bog'liq fanlar bilan bog'liq bo'lgan integral tushuncha bo'lganligi sababli, u maqsadni

amalgama oshirishga qaratilgan bir qator fundamental ta'riflarni o'z ichiga oladi, bu fanlararo pozitsiyalardan shaxsga, ko'nikmalarga, malakalarga qo'yiladigan kelajakdagi kasbning funksional potentsiali talablarida aks etadi. Taqdim etilgan tizimning dinamizmi bilim komponenti, kompetentsiyalarni shakllantirish bilan belgilanadi, maqsadli yo'nalish esa kasbiy takomillashtirish potentsialini ochishga qaratilgan shaxsiy fazilatlarining mavjudligi bilan belgilanadi.

Konseptual tezaurusning asosini "madaniyat", "huquqiy madaniyat", "huquqiy ong", "huquqiy tarbiya", "huquqiy ta'lim", "ta'lim standarti", "o'z-o'zini baholash", "exomologik madaniyat" kategoriyalari tashkil etadi.

Bizningcha, "huquqiy madaniyat" ta'rifini ochib berishning to'liqligi faqat ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishidagi haqiqiy ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat kontekstida tahlil qilishni o'z ichiga oladi, bu esa ijtimoiy tartib uchun kasbiy darajadagi uni gumanitar oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarining malaka va kompetensiyasiga talablarni belgilaydi. Bular nafaqat jamiyatning madaniy qadriyatlarini aks ettirishi, balki ularning huquqiy vakolatlarini ochib beruvchi shaxsiy xususiyatga ega bo'lishi kerak bo'lgan mutaxassislardir. Mutaxassislarning huquqiy faoliyatining muhim tartibga soluvchisi ularning shakllangan huquqiy aksidir, bu ham ijtimoiy va kasbiy faoliyat bilan bog'liq tashqi vaziyat bilan belgilanadi. Gumanitar universitet bitiruvchisi umuman gumanitar sohaning huquqiy normalari va qoidalarining tashuvchisi deb taxmin qilish mumkin [2:35].

Gumanitar universitet talabalarining huquqiy madaniyati muvaffaqiyatli shakllanishi uchun shaxsning ushbu jarayonga tayyor bo'lishi, jumladan, ularning shaxsiy rivojlanishi, huquq kategoriyalarini anglashi (huquqiy ong, huquqiy tarbiya, huquqiy ta'lim, va boshqalar) mutaxassisning asosiy qadriyatlari sifatida universitet va mintaqaning professor-o'qituvchilari, mutaxassislari, kasbiy va ta'lim uzluksizligi bilan muloqot qilish jarayonida vakolatlarining huquqiy tizimini shakllantirishga e'tibor qaratish lozim.

Shunday qilib, gumanitar oliy o'quv yurtlari talabalarining "huquqiy madaniyati" kategoriyasini aks ettiruvchi kontseptsianing kvintessensiyasi

madaniy, aksiologik, shaxsiy-faoliyat va evogomologik yondashuvlarga muvofiq faoliyat yurituvchi murakkab integrativ tizimdir. Kontseptsianing murakkabligi uning fanlararo tabiati bilan belgilanadi, u huquq, psixologiya, pedagogika, sotsiologiya, evogomologianing kontseptual g'oyalarini aks ettiruvchi fundamental ta'riflarning simbiozini o'z ichiga oladi. Har bir fan shaxsga qo'yiladigan talablarga yo'naltirilgan bo'lib, unga nafaqat jamiyatda o'zini imkon qadar ko'proq anglash, balki o'zining mazmun-mohiyati, ijtimoiy-huquqiy etukligi bo'yicha ham barkamol bo'lishga imkon beradi. Taqdim etilgan tizimning dinamizmi ma'lum miqdordagi bilim va malakalarni shakllantirishda namoyon bo'ladi va maqsadli yo'naltirilganlik kelajakdagi kasbiy faoliyatda mukammallik uchun resursni tavsiflovchi shaxsiy xususiyatlarni shakllantirishga qaratilgan.

Gumanitar oliy o'quv yurtlari talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish o'rganilayotgan jarayonni samarali amalga oshirishga yordam beradigan aniq pedagogik shart-sharoitlarni yaratishni nazarda tutadi. Pedagogik shart-sharoitning vazifasi - ta'lim uzluksizligida yaratilgan huquqiy bilim va kompetensiyalarga tayangan holda amaliy mashg'ulotlarni tahlil qilish, konstruktiv muloqot amaliyoti orqali o'quvchilarning shaxsiy fazilatlarining namoyon bo'lishi va rivojlanishiga yordam berishdir.

Gumanitar universitet talabalari huquqiy madaniyatining kvintessensiyasi umumiy, huquqiy, kasbiy madaniyatni shakllantirishga qaratilgan qonuniyat va tamoyillardir. Prinsiplar haqiqatda ishlaydigan aloqalar va munosabatlarni aks ettiradi.

Gumanitar oliy o'quv yurtlari talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish qonuniyatlari va tamoyillari o'rtasidagi bog'liqlikni kuzatish mumkin.

1. Qonuniyat gumanitar sohadagi bo'lajak mutaxassislarning umumiy va huquqiy madaniyati o'rtasidagi munosabatni tavsiflaydi, madaniy tamoyilga mos keladi, chinakam madaniyatli shaxsning huquqiy madaniyati va savodxonligi past bo'lishi mumkin emasligini ta'kidlaydi.

2. Muntazamlilik gumanitar sohaning qiymat-semantik paradigmasi bilan huquq sohasi o'rtasidagi munosabatni belgilaydi. Bu subyektivlik prinsipiga mos keladi.

3. Muntazamlilik shaxsiy va huquqiy tajriba asosida shaxsiy sohaning o'zgarishini aks ettiradi. Tegishli tamoyil - bu gumanitar soha mutaxassislarining huquqiy qadriyatlari va ma'nolarini egallashidir.

4. Gumanitar sohada mutaxassisning rivojlanish salohiyatini ularning huquqiy tahlili ma'lumotlarini hisobga olgan holda shakllantirishga qaratilgan qonuniylik.

Muvofiqlik prinsipi huquqiy refleksiya.

Biz gumanitar soha mutaxassislarining kasbiy mahoratini oshirishga yordam beradigan tamoyillarning amalga oshirilishini aniq ko'rsatadigan asosiy funksiyalarni tahlil qildik:

- *gnostik*, kelajakdagi kasbda talab qilinadigan bilimlarni tizimlashtirishni, shuningdek, huquqiy normalarni, qadriyatlarni, o'zini insonparvarlik faoliyati sub'ekti sifatida talqin qilishni ochib beradi;

- huquqiy tezaurus va amaliyotni shakllantirish jarayonini ochib berishga qaratilgan *axborot*;

- *regulyativ*, uning davomida huquqiy paradigma, shuningdek, gumanitar sohaning bo'lajak mutaxassislariga qo'yiladigan talablar belgilanadi;

- gumanitar universitet bitiruvchilarining kasbiy makonda huquqiy tezaurus, kompetentsiya va qobiliyatlarga tayanish qobiliyatini aniqlaydigan *adaptiv*.

Tahlil qilingan funksiyalarni amalga oshirish uchun ijtimoiylik, shaxsiylashtirish, integratsiya, uzluksizlik va tartibga solishni boshlash kerak.

Gumanitar universitetlar talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish konsepsiyasi haqida fikr yuritish ekanmiz, biz ko'rsatilgan muammoni huquqiy takomillashtirish, huquqiy ongning rivojlantirish, huquqiy tarbiya, kasbiy sohada huquqiy ta'limga yo'naltirilgan madaniy, shaxsiy-faoliyat, aksiologik, evogomologik yondashuvlarni o'quv jarayoniga integratsiyalashuviz hal qilish mumkin emas degan fikrdan kelib chiqdik.

Gumanitar universitet talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish konsepsiyasi umumiy va huquqiy madaniyatning simbiozi, kelajak kasbining qiymat-semantik va huquqiy dominanti, shaxsiy makonni shaxsiy va kasbiy huquqiy tajriba asosida modifikatsiyalash, bo'lajak mutaxassisning faoliyatini huquqiy tahlil qilish asosida mutaxassisni rivojlantirish uchun resursni shakllantirish kabi qonuniyatlarni aks ettiruvchi modelga asoslanadi.

Gumanitar oliy o'quv yurtlari talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish modelini qurish va uning asosida o'quv jarayonini tashkil etish huquqiy madaniyat va bo'lajak mutaxassislarning faoliyati kontekstida umumiy madaniyatni oshirishga qaratilgan madaniyatshunoslik tamoyilini asoslash imkonini beradi; subyektivlik tamoyili gumanitar sohadagi jarayonlar va hodisalarga munosabatni belgilaydi. U qonun ustuvorligi normalari va qadriyatlariga asoslangan holda faoliyat yuritadi, insonparvarlik faoliyati qonunining qadriyatlari va ma'nolarini qabul qiladi va ta'lim sohasida, amaliyotda, huquqiy refleksiyada shaxsiy va kasbiy huquqiy qadriyatlarni shakllantirishni boshlaydi.

Gumanitar oliy o'quv yurtlari talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish bo'yicha taklif etilayotgan konsepsiya quyidagilarga imkon beradi:

- o'rganilayotgan nazariy materialning huquqiy mazmuniga tayangan holda, kelajakdagi kasbda madaniyatni aktallashtirish uchun motivatsiyani rivojlantirish;
- maqsadni belgilash jarayonini kelajakdagi kasbiy faoliyatning huquqiy jihatlari bilan bog'lash nuqtai nazaridan takomillashtirish;
- huquqiy jihatlar muhim o'rin tutadigan ilmiy va loyiha faoliyatini yangilash;
- elektiv fanlarni, shu jumladan yuridik fanlarni o'rganish jarayonida o'z kasbiy qarorini faollashtirish;
- kelajakdagi kasbda huquqiy muammolarni hal qilishga qaratilgan strategiyalarni amalga oshirish.

Huquqiy jihatlar bo'yicha integratsiyalashgan fanlararo modullarni shakllantirish, mutaxassislarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida duch kelishi mumkin bo'lgan fundamental muammolarni hal qilishda huquqiy ta'riflar bilan

fikrlash qobiliyatini boshlash, eng yaxshi variantni tanlash va uni rejalashtirishni amalga oshirish imkonini beradigan keys texnologiyalaridan foydalanish vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Konstruktiv muloqot va ijtimoiy-madaniy o'zaro ta'sir munozara akvariumini, aqliy hujumni, strategiyani tahlil qilish va natijalarni tahlil qilish orqali muammoning eng maqbul echimini tanlash imkonini beruvchi loyihalar usulini dolzarblashtiradi.

Konsepsiyaning gumanitar oliy o'quv yurtida hayotga tatbiq etilishi oliy huquqiy madaniyat va huquqiy ongga, huquqiy bilimga ega bo'lgan bitiruvchi shaxsni shakllantirish, jamiyat va kelajak kasb-hunarida yuzaga kelayotgan muammolarni barkamol hal etishni ta'minlashga qaratilgan.

Oliy o'quv yurti bitiruvchisi birinchi navbatda O'zbekiston Respublikasining asosiy huquqiy hujjatlari – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Fuqarolik kodeksi, Oila kodeksi, Mehnat kodeksi, “Ta’lim to’g’risida”gi qonunni [3] yaxshi bilishi shart.

Gumanitar oliy o'quv yurtlari talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirish, biz so'nggi yillarda Rossiya jamiyatida shaxslar dunyoqarashida voyaga etmaganlar jihatida ustunlik qila boshlaganini payqadik. Bu yo'nalish tarafdorlari ham, muxoliflari ham bor. Zamonaviy gumanitar universitet bitiruvchisi balog'atga etmaganlarga nisbatan odil sudlov huquqiy madaniyat, huquqiy ong va huquqiy tarbiyaning asosiy qonunlariga zid kelmasligi kerakligini aniq tushunishi kerak.

Davlat ta'lim standartlari, huquqshunos kadrlar tayyorlashning namunaviy dasturlari kompleks va ixtisoslashtirilgan kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lsa, yuridik bo'lmagan oliy o'quv yurtlari bakalavriatlari, magistrilarini o'qitishning ta'lim standartlari – pedagogik, boshqaruv huquqiy kompetensiyasi nazarda tutilmagan.

Gumanitar oliy o'quv yurtlari talabalarining huquqiy madaniyatini shakllantirishning ishlab chiqilgan konsepsiyasi balog'atga etmaganlar huquqi va

qonun hujjatlari o'rtasidagi munosabatlarni, shuningdek, davlatning balog'atga etmaganlarga oid siyosatining asosiy postulatlarini o'z ichiga olishi mumkin.

Bizningcha, gumanitar oliy o'quv yurtlari talabalari tegishli rasmiy hujjatlardan kelib chiqib, davlatning federal va mintaqaviy yoshlar siyosati qoidalariga e'tibor qaratgan holda ushbu yo'nalishga mutanosib yondashishlari maqsadga muvofiq ko'rinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Фабриков М.С. Педагогические основы формирования правовой культуры студентов: монография. – Владимир: Изд-во ВлГУ, 2020.
2. Алексеева Л.П., Гнатышина Е.А. Управление организацией самостоятельной работы студентов профессионально-педагогических факультетов вузов: учебно-методическое пособие / Е. А. Гнатышина, Л. П. Алексеева. – Челябинск: Цицеро, 2016.
3. “Ta’lim to’g’risida” O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi / <https://lex.uz/docs/-5013007>.